

בלא לשייך עצמנו לאקטיביזם שיפוטי או לריסון עצמי שיפוטי. אלה הן תוויות חסרות נורמטיביות עצמיות. הן כלי ריק. נעשה זאת מתוך שאיפה אחת ויחידה - הבטחת שלטון החוק - שלטון החוק ולא שלטון האדם, שלטון המשפט ולא שלטון השופט. נעשה זאת מתוך הבטחת מסגרותיה החוקתיות של מדינת ישראל. מסגרות אלה מטילות מגבלות לא רק על השופטים המפרשים את חוקיהם, אלא גם על ממשלות ועל רשויות מחוקקות. אכן, הריבון הוא העם. העליונות היא של חוקיהם. במסגרתם עומד הנשיא בראש המדינה ולצידו מצויות שלוש רשויות שוות מעמד - הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת. כל רשות חופשית במסגרתה שלה, ומוגבלת על ידי חוקיהם. מחלוקת באשר להיקף המסגרות - עד כמה שהן מחלוקות באשר לתוכנם של חוקיהם והחוקים - מוכרעות על ידי בית המשפט. היא הרשות הקובעת מהו רברו של החוק, ומהו ציוויו של חוקיהם. "ההכרעה הפרשנית הסופית והמכרעת לגבי חוק, כתוקפו שבכל עת נתונה" - כותב השופט שמגר - "היא בידי בית המשפט, ולגבי הסוגיות המובאות לבחינה בתוך מערכת המשפט היא בידי הערכאה השיפוטית העליונה". לשם הגשמתה של משימה זו, זקוקים אנו לאמון העם. לאמון העם באובייקטיביות שלנו. אכן, אין לו לשופט לא חרב ולא ארנק. כל שיש לו הוא אמון הציבור בו. אמון זה אין משמעותו הסכמה לתוכן הפסק. לעיתים נפסק - ותהא זו חובתנו לפסוק - בניגוד לדעת רוב רובו של הציבור הישראלי בעת מתן הפסק. אמון הציבור משמעותו, אמון בהגנות השיפוטית ובניטרליות השיפוטית. זהו אמון הציבור ברמתו המוסרית של השופט. זהו אמון העם, כי איננו צד למאבק המשפטי, וכי לא על כוחנו אנו נאבקים, אלא על השלטתו של החוק אנו נאבקים. זהו אמון העם כי במקום בו יש לנו שיקול דעת אנו מפעילים אותו לשם הגשמת ערכיה של מדינת ישראל. זהו אמון הציבור, כי ההצעה אותה חזרתי והצהרתי היום - "לשמור אמונים למדינת ישראל ולחוקיה, לשפוט משפט צדק, לא להטות משפט ולא להכיר פנים" - הצהרת אמת

היא, ומשקפת היא את מלוא תודעתנו כשופטים. מצויים אנו בתקופת מעבר קשה. רבות המחלוקות המפרידות ביננו. האין זה ראוי כי נתאחד כולנו, על כל מחנותינו, סביב ערכי היסוד של כבוד האדם וחירותו? האם מרחיק לכת הוא לצפות, כי כבוד האדם וחירותו - ושאר זכויות האדם הבסיסיות, ישמשו רבך המאחד אותנו כבניה של מדינה מתחדשת? האין זה ראוי כי נניף על דגלנו את נס כבוד האדם וחירותו, וכי ערכים אלה - פרי סינתזה בין אופיה של המדינה כמדינה יהודית וכמדינה דמוקרטית - ישמשו לנו סמלים מאחדים, ומטרות ראיות להגשמה?

אנו, שופטי בית המשפט העליון, היננו משפחה אחת. כל אחד מאיתנו ודעתו שלו. חולקים אנו לעיתים זה על זה. עושים אנו זאת מתוך ידידות ורעות, מאיר ושלמה, גבי ורב, אליעזר ותאו, אלי ומישה - ועתה יש עמנו דליה וצבי - כולנו אחים ואחיות. לכולנו יעד אחד: לשרת את העם הזה, בתפקידנו השיפוטי, ככל יכולתנו.

כשופטים כולנו שווים. הנשיא הוא הראשון בין השווים. מעמסה כבדה מוטלת על שכמו של נשיא בית המשפט העליון. הנשיא שמגר עומד בה יום יום ככבוד, בצניעות, בעבודה ללא לאות, ומתוך הרמה המשפטית והשיפוטית הגבוהה ביותר. ראשון הוא לכולנו בכל. אין כמוהו מנהיג לבית המשפט שהכל בו שווים. לכבוד הוא לי לשמש לצידו. כמשנה לו, אסייע לו ככל שאתבקש.

ולבסוף, לבני משפחתי - התורה על הבית החם, שהוא תנאי הכרחי לכל יצירה אינטלקטואלית ולכל פעילות חברתית. צר לי על כי אמי ואבי לא זכו לרגע זה. תודה.

דברים שנשא שופט ביהמ"ש העליון אהרון ברק בטקס המינוי למשנה לנשיא בית המשפט העליון ביום 25.11.93

בית המשפט העליון ופלורליזם שיפוטי

לשופט צריך ותהא אמת משלו. אמת שהוא דוגל בה ועומד עליה,

לפי מיטב הבנתו המשפטית והשקפת עולמו. ומתוך חילוקי

הדעות תצא האמת לאמיתה

מאת: שופט מנחם אלון

בבית המשפט העליון. כוונתי לצורך ולהכרח בפלורליזם שיפוטי בין היושבים על מדין. לדעתי תנאי חיוני למען פסיקת בית המשפט שתהא - כביטויים של חכמינו - רין אמת לאמיתה, שעל שופטיו יימנו בעלי גישות משפטיות שונות ותפיסות עולם ערכיות שונות, שיש ומתוך שדנים הם אלה עם אלה באים הם לכלל דעת רוב ודעת מיעוט. לשופט צריך ותהא אמת משלו, אמת שהוא דוגל בה ועומד עליה, לפי מיטב הבנתו המשפטית והשקפת עולמו, ומתוך חילוקי הדעות והפלורליזם האינטלקטואלי תצא האמת לאמיתה. לא תגורו מפני איש - איש גם שופט במשמע. אכן, יש והדברים העומדים להכרעה ברורים ופשוטים הם, והאמת היא אחת. אך לעיתים קרובות - וכך הוא בראש ובראשונה משמדובר בעקרונות על ובעקרונות יסוד של המערכת המשפטית - שתי אמיתות מצויות בנושא, ויש שאף יותר מכך. הפלורליזם ערובה הוא להתפתחותה של המערכת המשפטית, לכל תהא קופאת על שמריה ולמען תאזין לצורכי השעה, ומשנה חשיבות נודעת לו בחברה כחברתנו, שהליך התגבשותה עדיין בעיצומו, וחילוקי דעות שבה נוקבים וחריפים בעמדות יסוד בתחום אמונות ודעות, הליכות עולם הליכות חברה, תרבות ואורח חיים, מדיניות וכלכלה. השיפוט לא ניתן למלאכיה השרת; מסור הוא בידי שופט בשר ודם, ומן הנמנע להימנע מקיומו של קשר והשפעה חוזרת בין אישיותו של השופט, השקפת עולמו ודעותיו על החברה וערכיה, לבין מילוי תפקידו האובייקטיבי בשיתבו על כסדהמשפט.

זאת ועוד. הולכת וגוברת פסיקה של בית המשפט העליון, בענפי משפט שונים, שמעוגנת היא - בחלק ניכר - בשאיבה מעקרונות היסוד של השיטה, שיש שפרשנותם משתנה - ואין זה אלא טבעי - לפי ערכי משפט והשקפות עולם מעולמו של השופט היושב על מדין. לכך יש להוסיף את העובדה, שאף היא נתגברה לאחרונה, בדבר הרחבת התערבות בית המשפט העליון, בשבתו כבית משפט גבוה לצדק, בנושאים מנושאים שונים, שלעיתים בעלי רגישות רבה הם מבחינה מדינית וחברתית. בעטיים של כל אלה, צורך רב ומיוחד יש בעיון ובביקורת, בהירות הדרושה, לפרקים ולזמנים. פלורליזם זה חיוני והכרחי הוא במערכת הדמוקרטית של משטרנו.

ובוא וראה מה שאמרו חכמינו בחוכמתם, בתארם את חילוקי הדעות שבין בית שמאי ובית הלל, כי - "אלה ואלה דברי אלוהים חיים" (עירובין, ג, ב) כל אחת משתי הגישות כביכול דבר אלוהים הוא. ומשום מה נפסקה הלכה כבית הלל. ממשכים ואומרים חכמים, על שום ש"נחזין וסבלנים

מנהג הוא בבית המשפט העליון, מימים ימימה, שמשפוט אחד מחבריו לגימלאות, מתכנסים רעיו לשיפוט עם ראשי מערכת המשפט, קרובים וידידים - ובאלה האחרונים אני כולל גם את העיתונאים ואנשי התקשורת - ואומרים בפניו הרבה הרבה מעבר למקצת שיבתו. וכמי שבאורח חייו מכבד את מנהגי ישראל, הישרים בעיני אלוהים ואדם, מודה אני לכם על שנהגתם גם עימדי במנהג נאה זה. וכדרכי בשיפוט ובמחקר, מבקש אני להוסיף חידוש משלי. דומה עלי ששופט, ובמיוחד שופט בבית המשפט העליון, שזוכה להגיע לגיל גימלאות, הוא בריא בגופו ושלם בנפשו, שמן הראוי שיכרך ברכת הגומל. ולולא דמסתפינא, אומר הייתי שברכת הגומל וברכת גימלאות, מאותו שורש יהלכו.

מלאכת השיפוט אומנות קשה היא, קשה מאד; אומנות ואמנות. ונעשית היא קשה יותר לאחרונה בשל שינויים מפליגים שחלו במערכת המשפט, ובמיוחד במערכת השיפוט. יותר ויותר נדרש השופט, ובמיוחד המכהן בערכאה העליונה ובבית המשפט הגבוה לצדק, להיזקק לפירושים של ערכים, עקרונות על, עקרונות יסוד, עקרונות השיטה, ועוד כינויים ושמות כהנה וכהנה. ובנוסף לכך, ואולי מתוך כך, נדרשים אנו לדרון בבעיות של שפיטות, טיבה והיקפה; בענייני מעמד, גידרו ומעמד; ביחסים שבין רשויות השלטון; ועל כולנה - בדרך פרשנותם של מכלול נושאים אלה, שהמה מאושיות המשפט וחובקות וזרועותיו. ובל נשכח, דרך אגב, כי מצווים אנו גם - והייתי אומר בראש ובראשונה - להכריע ולפסוק בסתם דברי ריב שבין אדם לחברו וחברתו, בתחומים הבלתי נדלים שבמשפט האזרחי, הפלילי והמנהלי. ואף באלה, בנוסף לדרך ההכרעה והפסיקה על יפי רבר החוק ותקדימי השפיטה כמקובל במערכת המשפטית מימים ימימה, נזקקים אנו לעקרונות על ועקרונות יסוד שלית אתר דפנוי מהם. שהרי מקובלנו שאין מערכת משפטית יכולה להתפרנס מגופו של הדין בלבד. גופה של מערכת המשפט זקוק הוא לנשמה, ויש אף לנשמה יתירה; נשמה זו תמצא למערכת המשפט בדמותו ובצלמו של נורמות ערכיות שונות.

מובן ואין צריך לומר, שלא זו השעה לדרון ולהתייחס לכל אלה. השתדלתי ברובם של נושאים אלה לומר את אשר לפי דעתי, ואת אשר עם לבבי, משוכייתי, אני מנחם בן שרה ושמעון, לשרת את מדינת ישראל ולשמש כשופט בבית המשפט העליון של ישראל. וגם לא הזכרתי היגיעה הגדולה והקשה שבאומנות השיטה, כדי להצדיק במה שפתחתי שמן הראוי לכרך את ברכת הגומל משהגתי לגימלאות. הזכרתי מה שהזכרתי כדי לעמוד, בקצירת האומר, על דבר מהותי והכרחי, לדעתי, במלאכת השיפוט, במיוחד

דומה ששופט, ובמיוחד שופט בבית המשפט העליון, שזוכה להגיע לגיל גימלאות, והוא בריא בגופו ושלם בנפשו, מן הראוי שיכרך ברכת הגומל

**חילוקי-הדעות הם מסימני
גדולתו ויוקרתו של בית
המשפט העליון. ועל כך יש
לשמור מכל משמר. חבריו
חלוקים ומחולקים
נדעותיהם, אך רעים
אהובים בחייהם החברתיים**

שופטי ביהמ"ש העליון
מנחם אלון (משמאל)
ואהרון ברק (מימין).

(תצלום: מגי אוחיון *10)

האמנסיפציה בסופה של המאה השמונה עשרה - בתוך מערכת משפטית חיה, פועלת ויוצרת, ומתוך כך היצירה וההתפתחות חזרו גם אליה. אך רבה הימנה, וגדולה הימנה, היא החשיבות למערכת המשפט של מדינת ישראל. כלל גדול הוא בתולדות תרבותה של אומה זו, שכל דור ודור מחדש ויוצר עליפי דרכו, לפי צורכי השעה והחברה. מכלול יצירה גדולה ועצומה זו - שימיה כשלושת אלפי שנה - הפכה לחלק מהותי של ההיסטוריה העברית ותרבותה, על-שם שתקופותיה הרבות והשונות השתלבו זו בזו והמשיכו זו את זו. מערכת המשפט בישראל, שיש בה משום יצירה גדולה, חשובה ומאלפת, יכול ותשתלב אף היא כחלק מהמערכת המשפטית העברית-ההיסטורית, אם וכאשר תשכיל להכות שורשי בעבר, לפי צורכי ההווה, כשפניה לעתיד. תקוותי ותפילתי שאכן כך יהא, וכך יימשך, באמנות שפיטתם של חבריי בגוף יוקרתי ונכבד זה, בית-המשפט העליון בישראל.

זכות גדולה נפלה בחלקי להימנות על חבריו של מוסד יוקרתי זה לו זכתה מדינת ישראל. מדרכו של עולם, ומטבעו של משפט, שחילוקי-דעות מצויים בין שופטי; חילוקי-הדעות הם, כאמור, מסימני גדולתו ויוקרתו של מוסד זה, ועל כך יש לשמור מכל משמר. חילוקי-דעות אלה, תמיד היו בבחינת תורה לשמה ולפסיקה, ולא מעבר לכך. חבריו חלוקים ומחולקים ברעותיהם, אך רעים אהובים בחייהם החברתיים. וכשם שמודה אני לחבריי השופטים על חילוקי-הדעות שהיו בינינו, על דעות הרוב שנטלתי חלק בהן, על דעת מיעוט שאליה הביאוני, כך מודה אני לכל חבריי, ובראשם ידידי ועמיתי הנשיא, על האהבה והרעות ששררה בינינו.

ואחרון אחרון חביב - מודה אני לרות הרעיה ונוות הבית, על סבלה וסבלנותה בשל מלאכתי שעמלתי בה. שלי ושלכם - שלה.

דברים שנשא שופט ביהמ"ש העליון מנחם אלון בטקס הפרישה מתפקיד המשנה לנשיא בית-המשפט העליון ביום 24.11.93

היו" (שם, וראה רש"י). נוחים וסובלנים כלפי בעלי הדין שעומדים בפניהם, נוחים וסובלנים כלפי יריביהם לדעה, ונוחים וסובלנים מבחינת טיב התוצאה שעלתה מדעתם ופסיקתם. ועוד אמרו (תוספתא ערויות, א, ד): "ר' יהודה אומר: לא הזכרו דברי יחיד בין המרובין (=מאחר ואין הלכה אלא כדברי המרובין), אלא שמא תיצרך להן שעה - ויסמכו עליהן". יכול ותבוא השעה ודעת המיעוט תהא רעת הרוב.

בוודאי שאין אתם מצפים ממני שאסיים את דבריי מבלי לומר דבר באשר למשפט העברי במערכת משפט של מדינתנו. דא עקא, שנושא זה כל כך קרוב ללבי, וכל כך רחב היקף, עד שקשה, וכמעט בלתי אפשרי, להסתפק בענייניו באמירתם של משפטים ספורים בלבד.

שנים רבות הקרשתי ללימודו של המשפט העברי, ויותר מהן, שנים מרובות הקרשתי למחקרו של המשפט העברי; ביקשתי לעצב מערכת משפטית עצומה ומופלאה זו - בעמקותה, בגדולתה, בעושר עקרוניתה המשפטית, המוסריים וההגותיים, של חירות וסובלנות, של יושר וצדק, של כבוד-האדם - כל אדם אשר נברא בצלם אלוהים - במסגרת מערכת משפטית בת ימינו. ולשם כך ביקשתי לעמוד על ההתפתחות הגדולה שעברה מערכת זו, מתוך יניקה משורשי העבר, למען פיתרון בעיות ההווה, כשפניה לעתיד. ומשוכתי לישב במשך שנים מרובות. כשופט בבית-המשפט העליון, השתללתי בתפקידי זה ליישם את עקרונות המשפט העברי במערכת משפט של מדינת-ישראל, אשר ערכיה הם ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית. אכן, וכמעט שאין תחום מתחומי המשפט האזרחי והפלילי, המנהלי והציבורי שבו לא שאבתי מלא חופניים ממקורות מורשתנו המשפטית. ואם בתחילת ימי כהונתי פעלתי כך כמתנדב, כפי שכך נהגו שופטים גדולים בבית-משפט זה מימים ימימה, הרי מאז צאת חוק יסודות המשפט תש"ס-1980, ובמיוחד מאז חוק-יסוד: כבוד-האדם וחירותו, פעלתי כך כמחויב עליפי הדין למען עגן במשפט של מדינת-ישראל את ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית. אכן, רואה אני בכך חשיבות למערכת המשפט העברי, שחזרת ומופעלת היא - לאחר הפסקה קצרה מאז

